

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

В.М. Когут, Н.М. Демчук

**УРОКИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

5 клас

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

Серію засновано в 2007 році

Рецензент:
методист Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної освіти
Кондирєва Майя Миколаївна

Когут В.М.

К 57 Уроки української літератури : 5 клас. Посібник для вчителя / В.М. Когут, Н.М. Демчук. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2013. — 264. — (Серія «Бібліотека вчителя»).

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

ISBN 978-966-10-3543-9

У посібнику подано методичні рекомендації для проведення уроків з української літератури у 5 класі відповідно до чинної навчальної програми Міністерства освіти і науки України та підручника «Українська література. 5 клас» Л.Т. Коваленко.

Представлені матеріали і розроблений зміст уроків допоможуть учителю творчо підготуватися до кожного заняття, зробити їх цікавими та насиченими.

Для зручності у використанні уроки подано на відривних аркушах. До кожного уроку відведено місце для доповнень, змін, уточнень, творчих доробок учителя.

Для учителів-філологів, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 81'1.075.3
ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ

Усього — 70 год. На тиждень — 2 год.

Текстуальне вивчення творів — 51 год. (у тому числі розвиток мовлення — 4 год.).

Повторення та узагальнення — 2 год. Література рідного краю — 4 год.

Позакласне читання — 4 год. Виразне читання — 2 год.

Резервний час — 7 год. (з них контроль навчальних досягнень — 5 год.,
вивчення творчості І. Франка — 1 год.)

Форми контролю	І семестр		ІІ семестр	
	К-сть	Дата	К-сть	Дата
Розвиток зв'язного мовлення:				
• усно	1		1	
• письмово	1		1	
Уроки позакласного читання	2		2	
Уроки виразного читання	1		1	
Література рідного краю	2		2	
Контрольні класні письмові твори	—		1	
Контрольні роботи	3		2	

№ поряд.	Зміст навчального матеріалу	К-сть год.	№ стор.	Дата
І семестр				
Вступ (1 година)				
1	Вступ. Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Обране слово — першоеlement літератури. Початок словесного мистецтва: фольклор і літописи. Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва.	1	7	
Світ фантазії, мудрості (27 годин)				
2	Міфи і легенди українців: «Берегиня», «Дажбог». Первісні уявлення про всесвіт і людину.	1	11	
3	Легенди українців: «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?», «Неопалима купина», «Як виникли Карпати?», «Чому в морі є перли і мушлі?». Реальні та фантастичні елементи людської поведінки. Добро і зло, їхня роль у житті.	1	15	
4	Народні перекази: «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожців», «Ой Морозе-Морозенку». Лицарство та відвага запорозьких козаків.	1	19	
5	Позакласне читання № 1. Українські народні легенди та перекази.	1	23	
6	Література рідного краю № 1. Легенди та перекази Тернопілля, їх тематичне розмаїття	1	27	
7	Урок-вікторина за змістом українських міфів, легенд та переказів.	1	33	
8	Контрольна робота №1 (тестові завдання). Вступ. Світ фантазії, мудрості. Міфи і легенди українців. Народні перекази.	1	37	

9	Народні казки. Тематика народних казок, їхні різновиди (про звірів, фантастичні, пригодницькі тощо). «Про правду і кривду».	1	41	
10	Казка «Про правду і кривду». Народне уявлення про добро і зло в казці.	1	45	
11	«Мудра дівчина». Побудова казки (зачин, основна частина, кінцівка). Яскравий національний колорит казки.	1	47	
12	Народна казка «Мудра дівчина». Характеристика казкових героїв.	1	51	
13	Казка «Ох». Аналіз фантастичного і реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках.	1	55	
14	Казка «Летючий корабель». Аналіз фантастичного і реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках.	1	59	
15	Контрольна робота № 2 (літературний диктант і відповіді на запитання). Світ фантазії, мудрості. Народні казки.	1	63	
16	Літературні казки. Особливості літературної казки, її відмінність від народної. І. Франко. Дитинство письменника. І. Франко — казкар (збірка «Коли ще звірі говорили»).	1	65	
17	Виразне читання № 1. Виразне читання епізодів казки «Фарбований лис» І. Франка.	1	69	
18	Зміст казки І. Франка «Фарбований Лис» Головні та другорядні персонажі.	1	75	
19	Образ Лиса, риси його характеру.	1	79	
20	Василь Королів-Старий. «Хуха-Моховинка». Короткі відомості про письменника і його фантастичні казки. Образи фантастичних істот, створені уявою автора на основі українського фольклору. Добро і зло в цих казках. Світлий, життєствердний погляд на світ.	1	83	
21	Розвиток усного мовлення № 1. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот. Наскрізнний гуманізм казок.	1	87	
22	Позакласне читання № 2. Василь Королів-Старий. «Потерчата».	1	91	
23	Василь Симоненко. Цікава сторінка з життя митця. Казкова історія «Цар Плаксії та Лоскотон» і сучасне життя.	1	95	
24	Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона (песимістична й оптимістична).	1	99	
25	Повість-казка «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» сучасної дитячої письменниці Галини Малик. Елементи незвичайного в повісті. Символіка країни Недоладії та її мешканців.	1	103	
26	Морально-етичні проблеми в казці: добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вміння долати перешкоди на шляху до мети.	1	107	
27	Своєрідність композиції, особливості мови повісті-казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».	1	111	
28	Розвиток писемного мовлення № 2. Написання продовження пригод Алі та її нових друзів у повісті-казці «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».	1	115	
29	Урок-вікторина за змістом літературних казок.	1	119	
30	Контрольна робота № 3 (тестові завдання і відповіді на запитання). Світ фантазії, мудрості. Літературні казки.	1	121	
31	Література рідного краю № 2. Літературні казки нашого краю. Мандрівний сюжет твору «Казка про Ксеню і дванадцять місяців» Б. Лепкого.	1	125	
32	Повторення та узагальнення. Бесіда про твори, які вивчали упродовж I семестру й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлень.	1	129	

II семестр

33	Із народної мудрості. Загадка як вид усної народної творчості. Розгляд змісту і форми загадок.	1	133	
34	Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу та її явища, про рослин, тварин).	1	135	
35	Прислів'я та приказки. Народне уявлення про навколишній світ та його оцінка в прислів'ях і приказках.	1	139	
36	Прислів'я і приказки. Краса і мудрість цього жанру усної народної творчості.	1	143	
37	Леонід Глібов. Відомий український поет і байкар. Фольклорна основа його віршованих загадок «Химерний маленький», «Що за птиця?», «Хто вона?», «Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?».	1	147	
38	Життєствердний пафос віршів Л. Глібова. Особливості його поетичної мови.	1	151	
39	Література рідного краю № 3. Сторінки життя Іванни Блажкевич. Огляд її творів для дітей.	1	153	
Історичне минуле нашого народу (5 годин)				
40	Історичне минуле нашого народу. «Повість минулих літ» — найдавніший літопис нашого народу. Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. Літописні оповіді: «Три брати — Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь», «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава» (подавати на основі «Повісті минулих літ» у переказі В. Близнеця).	1	157	
41	«Володимир вибирає віру», «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам» (подавати на основі «Повісті минулих літ» у переказі В. Близнеця). Значення літописання для нащадків. Любов руських (українських) князів до своєї землі, їхня сила духу, воля, благородство, сміливість, рішучість, вірність тощо.	1	161	
42	Олександр Олесь. Поезії з книги «Княжа Україна», їх зв'язок із літописами. Поетична оповідь про минуле нашого народу, князів Київської Русі, їхню мудрість, благородство, хоробрість, любов до рідної землі.	1	165	
43	Олександр Олесь. «Микита Кожум'яка». Драматичний твір на тему народної казки.	1	169	
44	Розвиток усного мовлення № 3. Твір-роздум про зв'язок минулого із сучасним на тему «Заповіти наших предків».	1	171	
45	Позакласне читання № 3. Твори про історичне минуле українського народу. О. Сенатович. «Малий Віз». Усний відгук на самостійно прочитаний твір.	1	175	
46	Контрольне оцінювання № 4 (анкета головного героя і відповіді на запитання). Світ фантазії і мудрості. Із народної мудрості. Л. Глібов. Історичне минуле нашого народу.	1	179	
Рідна Україна. Світ природи (18 годин)				
47	С. Васильченко. «В бур'янах». Україна часів Т. Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство на основі повісті С. Васильченка).	1	181	
48	С. Васильченко. «В бур'янах». Робота над змістом повісті.	1	183	
49	Тарас Шевченко. «За сонцем хмаронька пливе...». Картини навколишнього світу, природи у поезії — інша, художня реальність, створена уявою митця за допомогою засобів образної мови.	1	187	
50	Тарас Шевченко. «Садок вишневий коло хати...» — перлина пейзажної лірики.	1	191	
51	Виразне читання № 2. Виразне читання поезій Т. Шевченка.	1	195	

52	Павло Тичина. Розповідь про поета і край, де він народився. «Не бував ти у наших краях!».	1	197	
53	П. Тичина. «Гаї шумлять...», «Блакить мою душу обвіяла...»	1	201	
54	Євген Гуцало. Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла — наскрізна тема світового мистецтва. Порушення цієї теми в оповіданні «Лось». Співчуття, милосердя — шлях до перемоги добра.	1	205	
55	Є. Гуцало. «Лось». Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань. Великий світ природи і місце у ньому людини.	1	209	
56	Урок-захист творчих міні-проектів за темою «Дивовижний світ рідної природи в поезіях Євгена Гуцала «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»	1	213	
57	Література рідного краю № 4. Рідна земля у поезії поетів-краян (С. Будного, В. Вихруша, Г. Костів-Гуски, Я. Бензи).	1	215	
58	Контрольне оцінювання № 5. РЗМ № 4. Письмовий твір «Великий світ природи і людина».	1	219	
59	Максим Рильський. Основні відомості про поета. Його вміння бачити красу рідної природи і створювати красу засобами поетичної мови. Поезії «Дош» («Благодатний, дожданий...»), «Осінь-маляр із палітрою пишною...».	1	221	
60	М. Рильський. «Люби природу не як символ...». Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям.	1	225	
61	Григорій Тютюнник. Коротко про письменника. Ідея неповторності й багатства внутрішнього світу людини. Паралельність і єдність двох світів — природи і людини, зображені в оповіданні «Дивак». Точність і лаконізм описів природи.	1	227	
62	Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, вміння фантазувати, уявляти.	1	231	
63	Гідна поведінка Олеся як позиція особистості.	1	233	
64	Микола Вінграновський. «Перша коліскова». Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини. Висловлення поетичною мовою любові до дитини і турботи про неї, батьківського заповіту.	1	235	
65	Микола Вінграновський. «Бабунин дощ», «Сама собою річка ця тече...» Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини. Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора.	1	239	
66	Захоплююча і драматична історія про хлопчика й вовка як приклад гармонії людини й природи (М. Вінграновський. «Сіроманець»). Гуманізм повісті.	1	241	
67	Доброта, вигадливість, рішучість Сашка, його здатність на самостійні вчинки, особливо у відстоюванні своєї позиції.	1	245	
68	Контрольне оцінювання № 6 (анкета головного героя і відповіді на запитання). Рідна Україна. Світ природи (М. Рильський, Г. Тютюнник, М. Вінграновський).	1	249	
69	Позакласне читання № 4. Твори про природу. В. Шевчук. «Панна квітів». Усний відгук на самостійно прочитаний твір.	1	251	
70	Повторення та узагальнення. Бесіда про твори, які вивчали упродовж року й викликали найбільше роздумів, суперечок, зацікавлення.	1	257	

УРОК № 1

Тема. Вступ. Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Обране слово — першоелемент літератури. Початок словесного мистецтва: фольклор і літописи. Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва.

Мета: закріпити вивчене раніше про усну народну творчість; дати учням поняття про значення термінів «образне слово», «фольклор», «літописи»; донести до свідомості учнів роль художнього слова в житті людини, специфіку художнього образу; ознайомити їх із різними видами мистецтва; навчати дітей любити книгу, прищеплювати їм навички читання.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, ілюстрації з комплекту «Слово та образ», збірки творів усної народної творчості, зокрема й українські народні казки, «Повість минулих літ», фонозапис пісні «Рече та стогне Дніпр широкий», репродукція картини І. Айвазовського «Буря на Чорному морі».

Теорія літератури: образне слово.

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності.

1. Вступне слово вчителя.

— Дорогі діти, чи любите ви подорожувати? Я впевнена, що так. Тоді запрошую вас у дуже цікаву мандрівку до країни, яка називається Література. Ви не знайдете її на жодній карті світу. І впізнати цю країну можна не за місцем на карті. Пізнає її той, хто любить читати. Виявляється, ви вже теж ось кілька років мандруєте разом з героями книг, які прочитали у початкових класах.

Кілька дітей діляться враженнями від прочитаних книг.

— А тепер, діти, загляньмо у підручник. Саме з його допомогою ми поплинемо у світ фантазії і мудрості, помандруємо в історичне минуле нашого народу, захоплюватимемось природою рідного краю. І найкраще пізнають ці світи ті, хто любить читати, уміє передати рідним словом власні думки, красу світу і людської душі.

2. Загальне ознайомлення учнів з підручником, опрацювання вступної статті (стор. 5-6).

Коментоване читання.

III. Повідомлення теми та мети уроку.

Учні записують тему уроку в зошити.

IV. Сприйняття та усвідомлення учнями нового матеріалу.

1. Актуалізація пізнавальної діяльності.

Слово вчителя.

— Як ви думаєте, діти, чому нам цікаво читати художню літературу?

Учні висловлюють власні думки.

— Так, дійсно, читати цікаво не тільки тому, що з книг дізнаємося про щось нове, захоплююче, а й тому, що письменник зображує ці події словами, які називаються образними. Візьмемо для прикладу

Дата

Клас

Додатковий матеріал

до уроку

речення *Настала осінь*. Чи можемо ми уявити собі всю красу цієї пори року за цими двома словами? Безперечно, ні. А тепер поспробуємо підібрати слова, які намалювали б нам картину осені.

Школярі наводять приклади: *барвіста, жовтолиста, золота, жовтокоса; господарює на полях, одягає дерева в золоті шати, стелиться килимами листя* тощо.

— От і заграла наша осінь барвами слова, яке називається образним.

А тепер послухайте, як про цю пору року, використовуючи саме образні слова, пише поет, наш земляк Богдан Бугай:

Над землею розкинув шатро
Вересневий задумливий вечір.
Клени кутають втомлені плечі
У туману м'яке полотно.

Отже, **образне слово** — це слово, вжите в переносному значенні.

2. Робота з ілюстраціями комплекту «Слово та образ» (метод порівняльної характеристики).

3. Ознайомлення з художньою літературою як мистецтвом слова та видами мистецтва.

Учитель демонструє репродукцію картини І. Айвазовського «Буря на Чорному морі», читає уривок із поеми Т. Шевченка «Причинна», учні прослуховують вступ до пісні «Рече та стогне Дніпр широкий».

Учитель.

— Що спільного між цими творами?

Спільним є зміст творів (образ бурі), але передається він різними засобами: на картині є зовнішній вигляд, музичний образ передає звукова сторона, а в літературному творі автор досягає своєї мети за допомогою образного слова.

— От і познайомились ми з трьома видами мистецтва. Усі види мистецтва відображають життя в художніх образах по-різному.

ВИДИ МИСТЕЦТВА

- Декоративно-прикладне
- Архітектура
- Живопис
- Графіка
- Скульптура
- Музика
- Хореографія
- Театр і кіно
- Художня література

Художня література — це вид мистецтва, що в художній формі відображає життя народу.

ЗАСОБИ МИСТЕЦТВА

Метод «Порушена послідовність» (робота у парах): на дошці у два стовпчики записані види мистецтва та засоби.

Завдання для учнів: поряд з видом мистецтва записати саме ті засоби, за допомогою яких вони творяться.

Література	глина, бронза
Музика	слово
Архітектура	будівельні матеріали
Живопис	звуки
Скульптура	фарби

4. Робота з підручником (стор. 7-9).

◀ Читання вголос статті з підручника «Художня література як мистецтво слова».

◀ Запис у зошити визначень: *образне слово, види мистецтва, художня література*.

◀ Виконання завдань, які розміщені після статті.

5. Ознайомлення учнів з термінами «фольклор» та «літопис».

Учитель.

— Отже, саме образне, художнє слово стало першоелементом літератури.

До художньої літератури належать різні твори: оповідання, повісті, п'єси, вірші тощо. У них змальовують природу, розповідають про життя, працю, боротьбу людей, їхні почуття, внутрішній світ.

Кожен письменник уважно вивчає навколишню дійсність: людей, стосунки між ними, різні явища природи. Усе побачене й почуте він обдумує і визначає, що добре, корисне; що погане, шкідливе, а також, що важливе. У творах письменник зображує важливі, характерні події, явища, риси вдачі людей, малює словами художні образи.

Читаючи художню літературу, ми глибше пізнаємо світ та людське життя.

На відміну від літератури, **усна народна творчість (фольклор)** — це творчість не окремих осіб, а багатьох людей, народу, яка передавалася протягом багатьох віків.

Народна тому, що створена народом.

Усна тому, що існувала в усній формі, у якій і передавалася з покоління в покоління, від батьків дітям, від бабусів та дідусів онукам.

Здебільшого бувало так: якусь пісню якісно складав один талановитий народний співець, згодом ім'я співця забували, а його пісню, яка сподобалася багатьом людям, передавали з уст в уста. Під час усної передачі ця пісня не могла лишитися такою, якою була спочатку. Нові співці вносили в неї щось від себе, удосконаливши її. Таким чином творцем пісні ставав великий колектив людей.

Так склалися не тільки пісні, а й інші фольклорні твори. Тому фольклор — творчість колективна.

Усна народна творчість виникла і розвинулася у зв'язку з працею людей, вона нерозривно пов'язана з їхнім життям, думками і прагненнями.

Ці твори з'явилися задовго до того, як було знайдено письмо. Століттями вони поширювалися усно. Пізніше їх почали записувати письменники, вчені або інші грамотні люди. Деякі народні твори, зокрема прислів'я і пісні, дослідники знаходять у дуже давніх рукописних книжках. До наших днів дійшли також окремі рукописні фольклорні збірки, укладені двісті-триста років тому.

Є багато збірок, у яких уміщені казки, прислів'я, загадки. Такі книжки користуються великою популярністю в народі.

Демонстрація збірок творів усної народної творчості.

Усна народна творчість, що виникла задовго до художньої літератури, була і є невичерпним джерелом творчого натхнення для письменників усіх часів.

Так, саме на ґрунті народної пісні й думки виріс поетичний геній Т. Шевченка. Їхній вплив відчувається у творчості І. Франка, Лесі Українки, М. Рильського, А. Малишка та багатьох відомих письменників минулого і сучасного.

Народна творчість — безцінне надбання, народний скарб, у якому зосереджена мудрість віків.

З далеких часів минулого дійшли до нас і перші рукописні книги — **літописи**. Це найдавніший вид літописної прози, що становить собою розташовані в хронологічному порядку коротенькі замітки й докладні оповідання про історичні події. Автори літописів — літо-

писці — розповідали про ті історичні факти, свідками чи учасниками яких вони були самі або про які дізнались з інших джерел, зокрема з усних народних переказів. Початок літописання припадає приблизно на X ст. Відомий найдавніший літопис — «Повість минулих літ». Його первісний оригінал, як вважають учені, створений Нестором Літописцем, не зберігся. Залишилися лише його пізніші списки, переписані та відредаговані — відомий Лаврентіївський список (1377) та Іпатіївський список.

Демонстрація книги «Повість минулих літ».

6. Робота з підручником (стор. 13).

- Читання мовчки статті з підручника «Фольклор і літописи».
- Запис у зошити визначень: фольклор, літописи.

V. Узагальнення і систематизація знань.

Бесіда.

- Які види мистецтва ви знаєте?
- Які твори належать до художньої літератури?
- Що таке фольклор?
- Які ви знаєте види усної народної творчості?
- Як створюють народні пісні?

VI. Підбиття підсумків уроку.

Учитель оцінює активність учнів на уроці.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

1. Прочитати статті з підручника, навчитися переказувати прочитане.
2. Вивчити напам'ять визначення, записані в зошиті.

УРОК № 2

Дата

Клас

Тема. Міфи і легенди українців: «Берегиня», «Дажбог». Первісні уявлення про всесвіт і людину.

Мета: ознайомити учнів із віруваннями давніх українців, розвинути навички виразного читання, переказу міфів, пояснення їх змісту та висловлення власних поглядів на них; виховувати вдумливе й шанобливе ставлення до світоглядних уявлень наших предків, естетичний смак.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, плакат «Пантеон слов'янських богів», різні видання народних міфів, виставка вишиваних рушників.

Теорія літератури: міф.

Додатковий матеріал

до уроку

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок.

Приєм «Ланцюжок»: перевірка домашнього завдання (учні ставлять один одному запитання за матеріалами статті підручника):

- Яке слово називається образним?
- З якою метою у художніх творах використовують образні слова?
- Що таке усна народна творчість?
- Як виник фольклор?
- Які твори належать до фольклорних?
- Що таке літописи?
- Як називається один з найдавніших літописів?
- Хто є автором «Повісті минулих літ»?
- Які є види мистецтва?
- Що таке художня література?

III. Мотивація навчальної діяльності.

1. Вступне слово вчителя.

— Давні люди не лише спостерігали навколишній світ і намагалися відтворити його в художніх образах, вони постійно замислювалися: звідки все це виникло, як і чому? І уявляли Всесвіт, Природу як великий рід, частинкою якого є і вони самі. Земля, небо, море живі, мають такі ж риси, властивості, почуття, як і люди, між ними такі ж, як у людей, стосунки. Так виникли міфи — засіб пояснення світу давньою людиною.

2. Повідомлення теми й мети уроку.

Учні записують тему уроку в зошити.

IV. Сприйняття та усвідомлення учнями нового матеріалу.

Учитель.

— ...Знати дохристиянські вірування неодмінно треба, бо без них нема можливості зрозуміти... історію культури та історію літератури, заснованих на духові народу (*Митрополит Іларіон*).

1. Розповідь учителя і демонстрація плакату «Пантеон слов'янських богів».

Міфи — це вигадана розповідь, яка передає уявлення наших предків про всесвіт, природу, богів, демонів тощо.

Вони є одним із найдавніших видів фольклору. Міфи були поетичними, образними, яскравими і зрозумілими. Їх століттями переказували від покоління до покоління, завдяки чому ці твори збереглися в пам'яті наших предків.

Більше тисячі років тому, ще до прийняття християнства, українці мали іншу релігію — язичництво. Вони поклонялися багатьом богам. У слов'ян, наших далеких предків, головних богів було небагато, більше — другорядних, майже не мали родинних зв'язків. Спочатку всі слов'янські боги жили на землі разом з людьми, але земне життя здалося їм важким, тому головні боги переселилися на небо. Вони були богами **вищого рівня**:

Сварог — бог вогню;

Перун — бог грози і військової дружини;

Дажбог — бог Сонця;

Ярило — бог родючості, любові, весняного сонця (як і Велес, або Волос, — бог багатства, достатку, худоби, торгівлі);

Хоре — бог місяця;

Стрибог — бог війни, смерті, грому, дощу, річок;

Мокоша — дружина Перуна та деякі інші.

До **середнього рівня** слов'янського пантеону богів належали:

Род — бог долі, природи, зачинатель усього живого;

Чур — предок, покровитель роду;

Рожаниця — богиня долі;

Берегиня — богиня краси і домашнього затишку, «хатня» богиня (оберега, Велика Богиня);

Доля-Лихо (недоля) — дві сестри, діви людської долі, які прядли нитки життя людини;

Суд (божий) — найвищий і найсправедливіший, каратель нечисті;

Смерть — нечиста, зла сила, близька з ніччю і зимою.

Сюди належали й Герої: Кий, Щек і Хорив.

До **нижчого рівня** пантеону слов'янських богів належали:

Домовики — дідуся, добрі до працьовитих хазяїв і недобрі до безгосподарних;

Водяник — володар підводного царства, водних штормів;

Упирі, або Вурдалаки, — злі небіжчики;

Злидні — будинкові карлики, що призводять сім'ю до бідності;

Кікімори — будинкові духи, які шумлять, лякають людей, завдають їм клопоту;

Блуд — збиває людей з дороги на манівці;

Мара — позбавляє людей розуму;

Чорт — вся нечиста сила в одній особі.

2. Робота з текстом міфу «Берегиня».

2.1. Виразне читання твору «Берегиня» учителем.

2.2. Словникова робота (учні під диктовку вчителя записують слова та їх значення у зошити).

Сварог — бог вогню.

Берегиня — богиня краси і домашнього затишку, дружина Сварога.

Білобог — головний бог добра, творець Землі, води і світла.

Чорнобог — бог зла, володар підземного царства.

Жорна — пристрій для ручного і механізованого помолу збіжжя, складений з двох каменів, між якими мололи зерно на борошно.

Кутина — хатина.

Коноплі — рослина, з якої наші предки ткали й виготовляли одяг.

Твань — болото.

Бурдей — землянка.

Кош — тимчасове житло.

2.3. Читання міфу учнями.

2.4. Прийом «Сніжна куля»: учитель указує на учня і говорить: «Слово!», учень називає слово, яке стосується міфу. Далі вчитель звертається

до іншого учня і говорить: «Речення!». Цей учень називає речення з названим словом. Третій учень формулює питання до цього речення, четвертий дає відповідь на це питання і т. д.

Наприклад.

Слово: Берегиня.

Речення: Берегиня навчила людей ткати полотно, вибілювати його і вишивати.

Питання: Чому Берегиня навчила людей ткати полотно, вибілювати його і вишивати?

Відповідь: Берегиня навчила людей ткати полотно, вибілювати його і вишивати для того, щоб вони не ходили у шкурах.

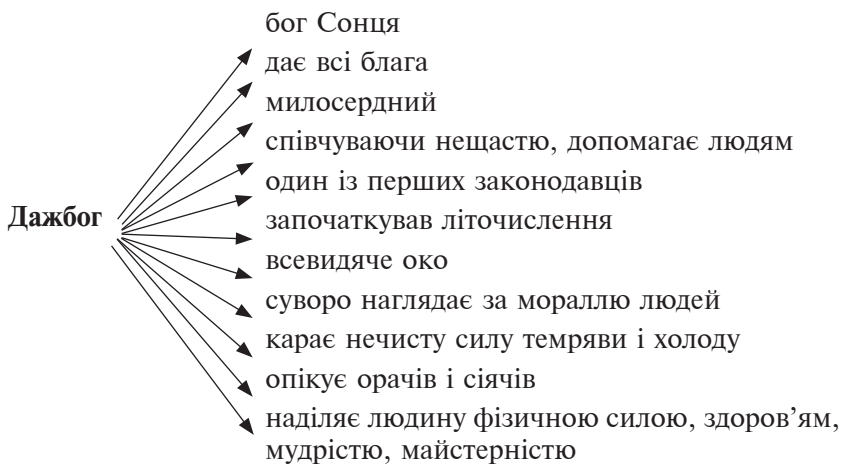
2.4. Бесіда за запитаннями.

- Чому так часто люди ходили до Сварога та Берегині?
- До чого закликав людей Сварог?
- Чого прагнула навчити людей Берегиня?
- Чому Чорнобогові не подобалася така поведінка Сварога та Берегині?
- Як він хотів знищити Сварога та Берегиню?
- Як саме Берегині вдалося знищити Чорнобога?
- Зачитайте, як почали називати Берегиню після перемоги над чорними силами.
- У якому контексті сьогодні згадується слово «берегиня»?

3. Робота з текстом міфу «Дажбог».

3.1. Виразне читання твору «Дажбог» учителем.

3.2. «Групування» (учні підбирають вислови, які характеризують Дажбога).

4. «Творча лабораторія» (робота у групах): кожна група вивчає елементи вишивки на рушнику, відшуковуючи символи Дажбога та Берегині. Старший у групі виходить з рушником і демонструє ці символи всім учням.

V. Узагальнення та систематизація знань.

«Методика одного речення» (учні роблять узагальнення, коментуючи епіграф до уроку).

VI. Підбиття підсумків уроку, оцінювання учнів.

Учитель. Частенько ми у своїй мові використовуємо такі вирази, як «сказав до ладу», «зробив до ладу», «навести лад», «ну й ладно», навіть не замислюючись, що називаємо імена давніх богів нашого народу — Лад, Лада й Ладо, богів сім'ї та шлюбу, охоронців родини.

Дата

Клас

Додатковий матеріал

до уроку

УРОК № 3

Тема. Легенди українців: «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?», «Неопалима купина», «Як виникли Карпати?», «Чому в морі є перли і мушлі». Реальні та фантастичні елементи людської поведінки. Добро і зло, їхня роль у житті.

Мета: ознайомити учнів зі змістом легенд, розвивати навички виразного читання, переказу легенд близько до тексту; формувати усвідомлення ролі та місця реального і фантастичного в житті, добра і зла, їхньої ролі у житті; виховувати позитивні риси характеру, допитливість, кмітливість.

Обладнання: підручник, різні видання народних легенд, ілюстрації до них.

Тип уроку: урок формування вмінь та навичок.

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація та корекція опорних знань, умінь, навичок.

Гра «Пізнай міф».

Учні слухають уривки з вивчених на попередньому уроці міфів, називають, з якого твору вони.

III. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

1. Запис теми уроку в зошити.

2. Бесіда.

Учитель.

— Пригадаймо, що таке легенда.

Орієнтовна відповідь учня.

Легенда — оповитий казковістю і фантастичністю переказ про якусь одну визначну історичну подію чи улюблений народом персонаж (здебільшого реальний).

Учитель.

— Під час вивчення української літератури ми обов'язково дізнаємось і про цікаві історичні події, і про месників, оспіваних народом, а сьогодні поринемо у світ міфологічних легенд.

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Ознайомлення з основними поняттями з теорії літератури.

Слово вчителя.

Різновиди легенд:

- міфологічні;
- біблійні;
- героїчні.

Особливості міфологічних легенд

- Зображуване (незвичайне і фантастичне) претендує на певну достовірність в минулому.
- Природа не обожнюється, хоча окремі міфологічні мотиви і образи зберігаються.
- Зображення незвичайних подій, наявність чудодійних предметів, перевтілення.

Дата.....

Клас.....

Додатковий матеріал.....

до уроку.....

• Незважаючи на вимисел, сприймається слухачем як достовірна розповідь.

- Стисле зображення лише одного епізоду:
- Переважно прозова форма.

2. Робота з текстом легенди «Про зоряний Віз».

2.1. *Виразне читання учнями легенди «Про зоряний Віз» і переказ її змісту.*

2.2. *Бесіда за запитаннями.*

- Яка трагедія сталася на землі?
- З якою метою дівчинка пішла шукати воду?
- Чи принесла дівчинка своїй матері воду? Чому ні?
- Як цей вчинок характеризує цю дівчину?
- За яку рису характеру героїні Бог послав дощ на ту країну?
- Як ви вважаєте, що символізує дощ у цій легенді?
- Що у цьому творі є фантастичним? Зачитайте цей уривок.

(«Коли перекинувся той глечик, то з нього вилетіло сім зірок великих і восьма маленька та й поставали вони на небі. Ото ті зірки і єсть Віз...»)

3. Робота з текстом легенди «Чому пес живе коло людини?»

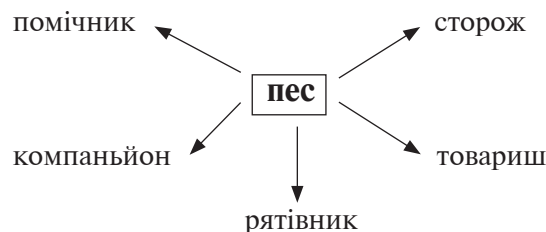
3.1. *Виразне читання твору учнями й переказування.*

3.2. *Робота зі словничком-довідничком підручника (пояснення застарілих слів).*

3.3. *Бесіда за змістом твору.*

- Як пояснити те, що пес постійно шукав собі захисту?
- Чому одна лісова тварина боїться іншої?
- Які фантастичні елементи притаманні даному твору? *(Тварини розмовляють, мислять.)*
- Чи є у вас собака? Чому він живе поруч з вами?

3.4. *Приєм «Асоціативна сітка» (учні у середині прямокутника записують основне поняття, за напрямками стрілочок вписують асоціації).*

4. Робота з текстом легенди «Неопалима купина».

4.1. *Виразне читання міфу «Неопалима купина» учителем.*

4.2. *Робота із застарілими словами за словничком-довідничком, вміщеним у підручнику.*

4.3. *Учні самостійно складають усний твір-мініатюру про неопалима купину як символ.*

5. Робота з текстом легенди «Як виникли Карпати?».

5.1. *Виразне читання твору школярами.*

5.2. *Словникова робота (школярі записують слова та їхнє лексичне значення під диктовку учнів, які мали випереджувальне завдання).*

Толока — давній звичай взаємодопомоги одне одному.

Газда — господар.

Грúночок — вершина гори.

Зруб — дерев'яна будівля, яка виконана з колод або брусів.

Землянка — заглиблене у землю житло.

Челядь — прислуга.

Гуцульщина — український регіон, край українських верховинців-гуцулів, розташований у Західній Україні.

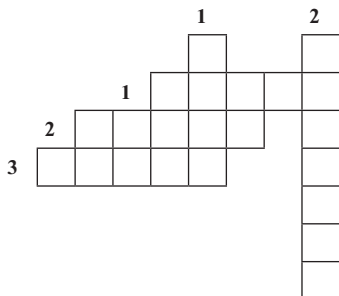
5.3. Прийом «Концентрація» (робота у групах): учитель розподіляє між групами частини легенди, дає приблизно 2–3 хв. для самостійного опрацювання тексту, пропонує кожному учневі записати у зошит те, що запам'ятав, після чого група на окремому аркуші записує спільний текст; виграє група, яка найповніше відтворила текст.

6. Робота з текстом легенди «Чому в морі є перли і мушлі».

6.1. Виразне читання твору учнями.

6.2. Літературна вікторина (перемагає той, хто швидше розгадає кросворд).

Підказка: усі слова у кросворді — іменники у називному відмінку.

По вертикалі:

1. Чого не повинен був батько ламати дочці? (*Доля*)
2. За кого хотів батько віддати свою дочку? (*Багатій*)

По горизонталі:

1. Що знаходилося всередині каменя? (*Голка*)
2. У що перетворювалися сльози дівчини? (*Перли*)
3. Що бажав батько своїй дочці? (*Щастя*)

V. Узагальнення та систематизація знань (бесіда).

Запитання для бесіди:

- Яка легенда вам найбільше сподобалась? Чому?
- Назвіть ще раз елементи фантастичного у легендах. Чому народ використовував фантастику, складаючи легенди?
- Якого героя ви хотіли б наслідувати? Чому?

VI. Підбиття підсумків уроку.

Метод «Незакінчене речення».

Легенди цікаві, тому що...

VII. Повідомлення домашнього завдання.

1. Обсяг домашнього завдання для обов'язкового виконання:

- навчитися виразно читати і переказувати легенди.

2. Обсяг домашнього завдання для виконання за бажанням:

- підготувати за матеріалом теми «Міфи та легенди» запитання для однокласників, за якими можна перевірити їхні знання.

A series of horizontal dotted lines for writing.

УРОК № 4

Тема. Народні перекази: «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожців», «Ой Морозе-Морозенку». Лицарство та відвага запорозьких козаків.

Мета: навчити розрізняти такі жанри фольклору, як легенди і перекази; формувати навички виразного читання, переказу та тлумачення їхнього змісту; розвивати допитливість, шанобливе ставлення до історичного минулого нашого народу.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: різні видання легенд та переказів, репродукції картин українських художників на героїчну тематику (про козаків), фонозапис пісні «Ой Морозе-Морозенку».

Теорія літератури: переказ.

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація та корекція опорних знань, умінь, навичок.

1. Літературний диктант.

• Оповитий казковістю і фантастичністю переказ про якусь одну визначну історичну подію чи улюблений народом персонаж (*Легенда*).

- Славетний Дажбог — це син (*Сварога*).
- Дажбог — один із перших (*законодавців*).
- Берегиня була богинею (*краси і домашнього затишку*).
- Берегиня прагнула навчити людей (*ткати полотно*).
- Сузір'я Велика Ведмедиця українці називають (*Зоряний Віз*).
- За ширість дівчини Бог послав на землю (*дощ*).
- Рожевоквітна неопалима купина символізує (*незнищеність української землі та її народу*).

- Неопалима купина — поетичний символ (*України*).
- Пес живе коло людини, тому що (*вважає її найсильнішою*).
- Силун — це герой легенди (*«Як виникли Карпати»*).
- Сльози дівчини з відомої легенди перетворилися у (*перли*).

2. Метод «Ланцюжок» (учні по черзі ставлять одне одному запитання, які підготували вдома).

III. Формулювання теми та мети уроку.

1. **Прийом «Картинна галерея»:** розглядаючи репродукції, школярі самостійно приходять до висновку про тему та мету уроку.

2. **Учні записують тему уроку в зошити.**

IV. Сприйняття та усвідомлення учнями нового матеріалу.

Український народ «цілі віки бився, як лев, за свою свободу».

О. Довженко

1. Вступне слово вчителя.

— На попередніх уроках ми з вами читали не тільки цікаві розповіді, але й дізналися, що вони називаються міфами і легендами. А сьогодні йтиметься про перекази.

Згадаймо, як ми дізналися про походження назви нашого міста (села), його околиць, річки і т. п. Так, дійсно, нам їх переказували

Дата

Клас

Додатковий матеріал

до уроку

бабусі, дідусі або хтось інший. А ще цікаво було слухати про богатирів, які захищали рідний край від нападників. Ми захоплювалися їхньою силою, хоробрістю, винахідливістю.

Саме такими були запорозькі козаки — відважні оборонці українських земель, лицарі волі. Народ наділив їх не тільки надзвичайною силою, мужністю, але й розумом, хитрістю і навіть надприродними вміннями, таких козаків називали характерниками.

А почнемо ми наше знайомство з цікавої історії, яка перенесе нас у давні часи Київської Русі. Отже, звернімося до наших підручників і поспішімо на зустріч з такими героями.

2. Робота з текстом переказу «Білгородський кисіль».

2.1. Виразне читання переказу вчителем.

2.2. Словникова робота (учні самостійно випишують невідомі слова з тексту переказу, учитель пояснює лексичне значення).

Печеніги — кочові племена.

Віче — збори.

Город — місто.

Старшина — люди похилого віку, які користувалися повагою.

Висівки — лусочки зерен.

Кадіб — велика дерев'яна діжка.

Закладник — особа, насильно затримувана однією з воюючих сторін, щоб мати змогу вимагати що-небудь взамін.

2.3. Бесіда за запитаннями.

— Як ви думаєте, про якого Володимира йдеться у переказі?

— Чому саме такий час вибрали печеніги для нападу?

— Яка була причина голоду в Білгороді?

— Чому жителі міста вирішили здатися ворогові?

— Що порадив людям старець? Зачитайте.

— Як городяни перехитрили печенігів?

— Як ви охарактеризуєте старця, який дав мешканцям Білгорода таку раду?

3. Робота з текстом переказу «Прийом у запорожці».

3.1. Виразне читання переказу «Прийом у запорожці» учнями.

3.2. Словникова робота (учні у підручнику знайомляться зі значенням невідомих слів).

Січ — організація українського козацтва.

Гетьманщина — напівофіційна назва території Лівобережної України.

Курган — насип над стародавньою могилою.

Комиш — висока водяна або болотяна багаторічна рослина родини осокових.

Курінь — житло козаків.

Розторопний — спритний, моторний.

Гопак — танець.

Чура — зброєносець у козацької старшини.

3.3. Бесіда за питаннями.

— Як ви розумієте вислів «чи годиться бути запорожцем»?

— Чому, на вашу думку, кожен козак повинен вміти варити кашу?

— Зачитайте уривок, у якому хлопець бідкається, що запорожці не йдуть їсти кашу. Чому, на вашу думку, такого хлопця не хотіли приймати у товариство?

— Яким хотіли бачити запорожці майбутнього козака?

4. Робота з текстом переказу «Ой Морозе-Морозенку!»

4.1. Прослуховування фонозапису історичної пісні «Ой Морозе-Морозенку».

Мінібесіда за питаннями.

— Який настрій навіює пісня?

— Який її лад?

— Яким, на вашу думку, було ставлення народу до свого героя?

4.2. Виразне читання переказу «Ой Морозе-Морозенку!» вчителем та учнями.

4.3. Словникова робота (усне пояснення слів учителем).

Батько Хмель — Богдан Хмельницький.

Чернь — селяни, прості люди.

Шляхта — багаті люди Польсько-Литовської держави XVI–XVIII ст.

Ярмо — утиск, гноблення кого-небудь.

Річ Посполита — Польсько-Литовська держава в XVI–XVIII ст.

Фортеця — оборонна споруда.

4.4. Бесіда за змістом твору.

— Які реальні історичні герої зустрічаються у творі?

— Чому Морозенко зрікся свого походження? Зачитайте відповідні рядки.

— За що Морозенка любили і гетьман, і прості люди?

— Як до героя ставилися вороги? Зачитайте відповідні рядки.

— Прочитайте, як у творі описано облогу Збаража. Що ви знаєте про це місто?

— З якою метою відправився Морозенко до Збараського замку?

— Яку підступну мету мав Ярема Вишневецький? Як ви оцінюєте його вчинок?

— Зачитайте опис похорону Морозенка.

— Як характеризує героя такий пишний похорон?

— Знайдіть у творі описи природи. Яку роль вони відіграють?

— У творі використано реальні прізвища, назви міст, конкретні дати. Як вважаєте, чому?

5. Опрацювання відомостей з теорії літератури.

Слово вчителя.

Переказ — більш або менш вірогідна розповідь про минуле, яку передають в усній формі.

Порівняно з легендами, перекази відзначаються більшою достовірністю та документальністю змісту і є виявом історичної пам'яті народу. Джерелом виникнення жанру були розповіді учасників чи очевидців історичних подій минулого, які, викликавши зацікавлення слухачів, почали передаватися з уст в уста. Відштовхуючись від конкретної дійсності, у процесі побутування вони набували нових рис, набирали емоційного забарвлення, проте не відривалися від реальних фактів, про які велась мова. У них відсутній надприродний елемент, минуле (навіть якщо доповнене новими фактами чи вигадане) змальовується правдоподібно, у межах життєвої достовірності.

V. Узагальнення та систематизація знань.

Метод «Переконання».

Робота у трьох групах: кожна група шукає переконливі аргументи, доводячи, що опрацьовані на уроці твори є переказами, а не легендами.

VI. Підбиття підсумків уроку.

Оголошення результатів навчальної діяльності.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

1. Обсяг домашнього завдання для обов'язкового виконання:

— навчитися виразно читати та переказувати зміст вивчених творів.

— підготуватись до уроку позакласного читання, прочитавши українські перекази «Про запорожців», «Як Кармалюк пана провчив».

2. Обсяг домашнього завдання для виконання за бажанням:

Випереджувальне завдання на урок літератури рідного краю: записати від старших людей переказ, поширений у нашій місцевості.

A series of horizontal dotted lines spanning the width of the page, providing a guide for handwriting practice.

УРОК № 5

Тема. Позакласне читання № 1. Українські легенди та перекази.

Мета: ознайомити учнів з легендами і переказами про історичне минуле українського народу, зокрема з життям козаків та борців проти національного і соціального гніту; продовжувати розкривати поняття *легенда* та *переказ*, розвивати навички виразного читання; виховувати почуття любові до рідної землі, патріотизму на прикладі улюблених народних героїв, бажання читати українські народні легенди та перекази.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок.

Обладнання: репродукції картин українських художників на козацьку тематику, зображення козацьких клейнодів, портрети Івана Мазепи, Богдана Хмельницького та Устима Кармалюка, збірки народних переказів.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань, умінь, навичок, перевірка домашнього завдання.

Бесіда.

- Діти, пригадайте, що таке фольклор.
- Які види фольклорних творів ви знаєте?
- Який із вивчених переказів найбільше сподобався і чому?

III. Мотивація учіння.

Незакінчене речення: «Для мене читання легенд та переказів — це...»

IV. Повідомлення теми та мети уроку.

Учні записують тему уроку в зошити.

V. Осмислення змісту, послідовності застосування способів виконання дій.

1. Робота з текстом переказу «Про запорожців».

1.1. Виразне читання учнями переказу «Про запорожців».

Про запорожців

I

... От які багатирі були — земля не держала!.. У нього, у того запорожця, сім пудів голова!.. А вуса у нього такі, що як візьме, було, він їх у руки та як розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і тройка коней з повозкою проскочила. Вони на дванадцяти язиках уміли балакати; вони із води могли сухими виходити; вони уміли, коли треба, і сон на людей насилать, і туман, на кого треба, пускати, і в річки переливатись...

Вони мали у себе такі верцадла, що, дивлячись у них, за тисячу верстов бачили, що воно у світі й робиться. Оце, як іти куди у поход, то він, хто там у їх був за старшого — чи ватажок який, чи сам кошовий — то він, кажу, візьме у руки верцадло, подивиться в нього та й каже: «Туди не ідім, бо там ляхи ідуть, і туди не ідім, бо там турки або татари заходять, а сюди ідім, бо тут аж нікогісінько нема...»

II

...А як вони воювались?

Стануть було отут, на Орловій балці, а проти них двадцять полків вийдуть. Так полки самі себе поріжуть, кров тектиме по черевонням, а запорожцям і байдуже: стоять та сміються...

Дата

Клас

Додатковий матеріал

до уроку

А це все від того, що вони знаючий народ були. На своїй землі їх ніхто не міг узяти. Так вони, як куди їхати, то зараз землі під устілку накладуть, у шапки понасипають та й їдуть. Хто чоботи скине, то й смерть; а хто шапку зніме, тому голову знімуть. Так і їдуть собі. Доїдуть у город який, п'ють, гуляють, музики водять, танцюють, а як світ — посідають на коней та й поїхали. І всі чують, як вони й балакають, як і коні у їх хропуть, а їх не бачать.

Раз були вони у Петербурзі, зайшли у дворець, їм стільця подають, а вони посідали на землю та й сидять.

Приходить до них Катеринич, дивиться, що вони сидять на землі, і давай з них сміятися. Потім підняв руку над одним запорожцем та й цілиться його вдарити.

— Рубай, рубай, — каже, — коли підняв!

Так де тобі рубати! Як підняв руку, так вона й замкнулась, так і залякла...

1.2. Словникова робота.

Метод «Дослідження»: прочитати у правій колонці (на дошці) слова, підібрати до них відповідні тлумачення з лівої, записати у зошит.

Пуд	дзеркало
Балакать	палац
Верцадло	стародавня одиниця ваги або маси, більше 16 кг
Верста	давня міра відстані.
Дворець	говорити

1.3. Прийом «Чи правда, що...» (свої відповіді учні підтверджують словами з переказу).

... запорожці знали іноземні мови?

... мали здібності чарівників?

... допомагали їм незвичайні предмети?

... ніхто не міг їх здолати на своїй землі?

1.4. Усний твір-мініатюра «Чому народ наділив запорожців такою незвичайною силою?»

2. Робота з текстом «Як Кармалюк пана провчив».

2.1. Переказ тексту учнями.

Як Кармалюк пана провчив

Розказують старі люди, що жив колись у селі Ляшковиці поміщик Левицький. Він знущався з людей і любив різні забави і бенкети. Звичайно, запрошували силу гостей, найжджало у двір багато панів і бенкетували у пана Левицького день, другий, а то й тиждень чи два.

Раз на такий бал приїхав Кармалюк. Було це так. На веранді, в домі пана Левицького, іде гучна забава. Гості п'яні, вже ледве на ногах тримаються. Півчі співають, музики грають. Паничі з панночками у саду бродять.

У цей час на шляху показала брочка, запряжена парою вороних жеребців. За брочкою їхало кілька вершників. Слуги пана Левицького побігли відкривати браму, і на подвір'я вїхала брочка, накрита великим турецьким килимом. На землю зіскочив гарний з лиця молодий «пан» (Кармалюк). Одежа на нім дорога, коло боку шабля так і сяє, і міниться дорогими каменями і золотом. Панові Левицькому він представився як граф з іншої губернії.

Забава продовжувалась. Гості ще випили і декотрі пішли спати, а пан Левицький вирішив прогулятися з «графом» — показати своє добро і багатство. Обійшли хазяйство і пішли в село.

Що ж побачив «граф» у селі? Хіба там хоч одна хата була подібна на житло людське? Стіни поперекошувані, стріхи попровалювані, вікна позатулювані катранами. Ні на подвір'ї, ні на дорозі живої душі вони не зустріли.

— Де ж люди? — питає «граф».

— Всі в полі жнуть.

— Так уже вечір, повинні повертатись люди з роботи.

— Е, — каже пан Левицький, — у мене не так ведеться. Коли жнива, то мужик на полі днює і ночує.

Ішли далі. Доходили вже до кінця села, за яким починався ліс. В цей час якраз підійшли до одної, хіба що найгіршої хати. Чути було, як в хаті плаче маленька дитина. Видно, давно вже плаче — вже тільки хрипить.

— Ну, а що, коли лишиться в хаті якесь мале або немічне старе і його нема кому доглянути, бо робочі всі в полі? — питає «граф».

— Хіба це моє діло? — каже пан. — Не можу я допустити, щоб добро моє на полі пропадало. Мужик витривалий, він витримає. Коли робить до кривавого поту, то дурощі в голову йому не лізуть і бунтувати не схоче, а впаде, як мертвий, і спить.

Пан посміхається до свого багатого гостя.

— Знаєте, рознеслася серед холопства чутка про мужицького вождя — Кармалюка. Так я даю їм того Кармалюка.

— Ну що ж, — каже «граф», — спасибі вам за прогулянку, але не хочу бути в боргу і віддячу вам за приємність.

Тут «граф» повернувся до пана і вривав йому ляпаса з усієї сили. Пан — як не стояв — тільки мелькнув ногами.

— Вставай, негіднику-душогубе! Я — Кармалюк!

Струснув Кармалюк паном і ще раз вривав його в морду з другої сторони. А кулак у Кармалюка був пудовий і твердий, як камінь.

— Вставай, негіднику! — знов крикнув Кармалюк до чуть живого пана, знов струснув його за комір і третій раз вривав його кулаком у пику.

В цей час під'їхала бричка, а за нею вершники — то були хлопці з Кармалюкового загону.

— Що, хлопці, — каже до них Кармалюк, — треба і інших панів почастувати, повертайте коні, бо то ж пани будуть на нас ображатись за нечемність.

Заїхала бричка знов у панський двір. Порозходились хлопці по всіх покоях шукати панів. Котрого де побачать, замалюють три рази в пику і до другого беруться. Оброблять другого — над третім трудяться. Вилітає панам хміль з голови, а зуби з рота. Ніхто не знає, що робиться. Пани були п'яні, а дворові ще не второпали, що таке і до чого воно, а може, і розібрали, але не дуже були скорі панів рятувати. Поки довідались, в чім річ — за Кармалюком з хлопцями вже тільки курява стала.

Через деякий час пани зібрали раду. Радять, що робити? Вирішили за всяку ціну Кармалюка зловити. Врешті вдалося їм заманити його в засідку. Що то була за радість! Пани святкували перемогу. Цілу ніч бенкетували. На ранок вирішили їхати до губернського начальника розказати, що вражий син Кармалюк уже не буде по білим світі гуляти.

Тим часом Кармалюк у холодній опритомнів від побиття. Побачив він, що лежить на сирій землі у самім шматтю.

Кармалюк — це була така людина, що у найскрутнішому становищі не тратить здорового розсуду. Здається, що вже нізвідки порятунку не може бути, а глянь, — Кармалюк і врятується.

Отож він почав думати, як з біди вийти. Обійшов він свою тюрму кругом, обмацав стіни, двері, а далі і вікна. У вікнах були ґрати. Кармалюк обмацав і їх. Йому здалося, що ґрати були такі старі, що в мурах виржавіли. Він поспробував їх на силу (був хіба що найсильніший з людей). Ґрати трохи подались. Кармалюк розхитував їх цілу ніч, аж поки не вивалив декілька каменів. Тоді він відігнув пруту і виліз зі своєї в'язниці. В цей час пан Левицький вже їхав в кареті до міста. Побачив його карету Кармалюк, коли переліз через мур садиби. Тут якраз паслися коні. Вскочив він на одного і погнав за каретою.

Тим часом пани довідались, що Кармалюка в тюрмі нема вже. Вчинили переполох і послали слуг в погоню. Вийхали слуги на шлях. Бачать — вдалині карета і один верхівець її доганяє. Догадались, хто то був. Погнали за ним. Кармалюк підскочив до карети, відкрив дверці

і вскочив всередину. Незчувся пан, як був роздягнений до шмаття. Кармалюк взяв і викинув пана на дорогу. Візникові крикнув поганяти коні. Засвистів бич, і коні помчали з усієї сили.

Вихором налетіли пани і слуги. Побачили пана в білизні. Не розібрались, збили його нінащо.

А карета помчала вперед. Поїхав в ній Кармалюк робити добрі діла.

2.2. *Словникова робота* (школярі записують слова та їхнє лексичне значення під диктовку учнів, які мали випереджувальне завдання).

Поміщик — багатий землевласник.

Бричка — віз для перевезення пасажирів.

Жеребець — кінь.

Катран — рослина.

Жнива — час збирання врожаю зернових.

Покої — пишне, багате приміщення.

Дворові — кріпаки, домашня прислуга.

Холодна — тюрма.

Бич — батіг.

2.3. *Метод «Щоденник подвійних нотаток»* (сторінку ділять навпіл, ліворуч записують фрази, що найбільше вразили, праворуч — міркування щодо кожного фрагмента).

Фраза з тексту	Мої міркування
1. Він (поміщик Левицький) знущався з людей.	1. Поміщик Левицький — жорстока людина.
2. Пан Левицький вирішив прогулятися з «графом» — показати своє добро і багатство.	2. Пан Левицький — хвалько.
3. Чути було, як в хаті плаче маленька дитина.	3. Левицький не шкодував навіть дітей.
4. — Вставай, негіднику-душогубе! Я — Кармалюк!	4. Кармалюк — смілива людина.
5. Врешті вдалося їм (панам) заманити його (Кармалюка) в засідку.	5. Хитрість і підступність панів.
6. Кармалюк розхитував їх цілу ніч, аж поки не вивалив декілька каменів. Тоді він відігнув пруту і виліз зі своєї в'язниці.	6. Кармалюк — сильна людина, яка завжди прагне до волі.
7. Поїхав в ній (кареті) Кармалюк робити добрі діла.	7. Кармалюк — захисник бідних людей.

VI. Самостійне виконання учнями завдань під контролем учителя.

Метод «Перепиши текст» (робота у групах): учитель формує групи з учнів різного рівня навченості, кожна група повинна придумати свою кінцівку одного із переказів.

VI. Звіт учнів про роботу.

Старші групи (спікери) зачитують варіанти кінцівок переказів, оцінюють найактивнішого учасника групи.

VII. Підбиття підсумків уроку.

Оцінювання школярів учителем, мотивація оцінювання.

VII. Повідомлення домашнього завдання.

1. **Обсяг домашнього завдання для обов'язкового виконання:** прочитати на вибір одну з легенд рідного краю.

2. **Обсяг домашнього завдання для виконання за бажанням:**

— записати від старших людей переказ, поширений у нашій місцевості.

УРОК № 6

Дата

Клас

Тема. Література рідного краю № 1. Легенди та перекази Тернопілля, їх тематичне різноманіття.

Мета: ознайомити учнів із легендами Тернопілля; формувати навички виразного читання, переказу та тлумачення їхнього змісту; розвивати творчі здібності учнів; пробудити інтерес до історичного минулого, кращих культурних та літературних традицій нашого краю; виховувати почуття патріотизму, любові до рідної землі.

Тип уроку: урок застосування знань, умінь і навичок.

Обладнання: тексти легенд та переказів Тернопілля.

Додатковий матеріал

до уроку

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

1. Учні записують тему уроку в зошити.

2. Вступне слово вчителя.

— Легенди і перекази як види усної народної творчості посідають чільне місце в культурі кожного народу. Ці жанри з давніх-давен і донині користуються неабиякою любов'ю і популярністю та займають важливе місце в культурі кожного народу. Вони не мають собі рівних у вмінні зацікавити, запалити, вразити, примусити повірити у ті фантастичні історії, що передаються із покоління в покоління та приваблюють до себе в однаковій мірі як дітей, так і дорослих.

Історія Тернопілля насичена визначними подіями, у неї вписано не одну яскраву сторінку, сповнену героїзму і трагізму, радості і журби. Над нашими стародавніми замками витає дух Богдана Хмельницького, Нестора Морозенка, Івана Богуна.

Історичні обставини склалися так, що впродовж багатьох століть землі Тернопілля поділили між собою ворогуючі сусіди. Так, у сиву давнину по тернопільському узбережжю Дністра проходив кордон Священної Римської імперії. Його залишки донині називають тут Трояновим валом. Територію Заліщицького, Борщівського, Чортківського, Бучацького, Монастириського і частину Тернопільського районів на тривалий час загарбала Туреччина.

Опісля, коли відбувалися поділи Польщі, Тернопілля було поділено між Австро-Угорщиною та Росією, а з 1920 по 1939 рік її окупувала панська Польща.

Важкі роки іноземного поневолення, боротьба проти соціальної несправедливості породили сотні легенд, переказів, казок, дум і пісень, які й нині живуть серед людей.

Отож згадаймо ті давні часи, поговорімо з нашими предками, щоб історії про славних земляків і сьогодні надихали нас бути справжніми патріотами своєї землі.

III. Осмислення змісту, послідовності застосування способів виконання дій.

Учні по черзі переказують опрацьовані легенди і перекази, задають одне одному запитання за змістом, учитель доповнює та узагальнює матеріал.

ТЕКСТИ ЛЕГЕНД

ДЛЯ МОЖЛИВОГО ОПРАЦЮВАННЯ

ЛЕГЕНДА ПРО ТЕРНОПІЛЬ

По обох берегах річки Серету з сивої давнини проживали люди, бо притягувала їх сюди добра риба, водяна птиця та родюче чорне поле. На правому боці було Сопільче, а на лівому — Топільче. Називалось Топільче тому, що в ньому мешкали люди, що прийшли з полів.

— То з полів люди, тополяни, то ті з Топільча.

Ворожі навали, що проходили в тих краях, дощенту спалили Топільче і Сопільче. Деякі часи тут ніхто не поселявся, і та місцевість заросла густим терном. І називали її Тернове поле.

Коли ж знову на Терновому полі почали поселятися люди, то назвали відновлену оселю Тернополем.

— А звідки ви йдете? — запитували.

— Та з Тернового поля, з Тернополя.

ЗОЛОТА ЛИПА

(Бережанська легенда)

Хтось, мабуть, подумає, що мова йде про дерево. Я теж спершу так думала. Є ж таке дерево — липа. Їй навіть завдячує славний місяць липень, бо саме тоді липа цвіте і тому йому дано таку назву. І мед липовий є, солодкий, до речі. Вже ж липка таке хороше дерево, що й мед приносить, і місяць липневий на її честь названо — то чому б її не називати золотою? Заслужено, як на мене. І виявляється, мої думки надто прямолінійні. Не могла додати собі трохи уяви в цьому випадку, чи що? Та це вже моя вина. Хоча я таки уявила щось трішки подібне, правда, не в тому роді: липка, обвішана золотими монетами. Кумедно, чи не так? Я зараз розповім про Золоту Липу і ви побачите, наскільки я помилилася...

Колись називалася та річка Липа. Чому? Зараз поясню. Вона була така чиста і мала таку смачну воду, наче на липневому цвіті настояну (от бачите, в чомусь моя уява мене таки не обдурила). Як випрати в ній одяг, то весь сяяти буде, як сніг. Усякі хвороби лікувала та вода. Любили її люди.

А в Бережанах жили пани Синявські, та дуже вже скупі. Вони заклали там палац, що й досі стоїть на березі річки. Пани мали незліченні багатства, які запопадливо ховали у льохах. Були й так багаті, а хотіли бути ще багатшими, тому й забирали майно у людей... Але на чуже добро завжди знайдеться зазіхач. Так сталося і з панським добром...

Якось навесні налетіли на місто татари. Люди по лісах поховалися, пани ж недовго замок боронили, відчинили ворота. Пан відкупився золотом. Казали, що татари цілий день рахували гроші і на віз склали, та ще й замок пограбували (риса, притаманна жадібному — чим більше є, тим більше хочеться) і втекли собі додому.

Та не так їм сталося, як гадалося. Як виїхали з палацу до лісу, напали на них опришки. Кого повбивали, а дехто повтікав. Татарському мурзі аж свербіло в носі від таких скарбів — не кинув воза з золотом, хоч і був тяжкий, став по містку через річку тікати. Недалеко втік — упав разом з возом у воду. Хлопці-опришки завбачливі були, підрізали місток, щоб хтось, бува, не втік. Булькинули панські гроші на дно річки, аж зашуміло...

...І ще довго люди знаходили в тій річці золото. Стала вона по праву називатися Золотою Липою. Не будьте, люди, заздрісними та жадібними. Бо золото до добра не доводить ніколи. І те золото з легенди було заплямоване злом, та зміла те зло з нього річка Липа

і оздала добро бідним людям. Тож не дарма її таки Золотою назвали: вона не лише золоту воду, а й золоте серце має!

ЛЕГЕНДА ПРО БОГДАНОВУ КАПЛИЦЮ

(Кременецька легенда)

Недалеко від Кременця, за його західною околицею, розташувалось мальовниче с. Підлісці. На краю села, біля підніжжя гори, стоїть каплиця, яку від віку люди називають Богдановою. Поруч з нею кришталевою водою б'є гірське джерело. А ще вище, вже на схилі пагорба, сивіють кам'яні хрести на козацьких могилах. Звідкіля вони? Чому каплицю називають Богдановою? Нині вже годі дізнатися, можна лише гадати, що знайшли собі тут вічний притулок виснажені в боях і померлі від ран козаки та повстанці, що пробивалися на схід після трагедії під Берестечком влітку 1651 року.

Кажуть, що побудували каплицю козаки Богдана Хмельницького для свого гетьмана. Кілька тижнів стояли вони сотисячним військом на розлогих полях навколо Підлісець перед тим, як іти на Берестечко. Сюди щоранку приходив гетьман молитися.

І ось остання ніч перед походом. Поснули козаки, виставивши сторожу. Затихло все, лише чути іржання розсідланих коней, та ще є нічне перегукування сичів в гаях. Сплять козаченьки багатирським сном, не відаючи, що комусь з них доведеться повернутись сюди, щоб знайти тут вічну постелю. Не спить тільки гетьман Богдан. Стоїть він навколішки перед образами в каплиці, і лише відблиск воскових свічок грає на важкому оздобленому мечі, що тримає в руках гетьман. Його уста шепочуть слова молитви: «Допоможи, Господи, визволити народ мій! Стогне народ український в польському ярмі. Пошли йому честності й відваги. Зроби так, щоб не було серед нас яничарів, що за ласий шматок із чужинських рук продадуть-проміняють рідну землю. Зроби так, щоб всі українці були схожими на моїх лицарів-козаків, яких я зараз веду за собою — безстрашних, чесних і мужніх.

Дай нам єдності, Боже! Бо через відсутність її немає наш народ достатньо сили, щоб навічно визволитись від ворогів. А мені дай мудрості, щоб об'єднати одвічно уярмлений і розрізнений народ, запалити у його серці жадобу волі, щирий вогонь мужності. Я завтра поведу своє хоробре військо на вирішальну битву з ворогами! Так мрію побачити свій народ навіки вільним! Пошли нам, Господи, перемогу!».

Ще не встало з-за гір сонце, як у ранковій тиші ожив козацький табір. Розітнув тишу веселий гомін козаків. Та ось вийшов із каплиці гетьман. Підняв над головою незвичайний дорогоцінний меч. Замовкли козаки, і мовив Богдан: «Гляньте, браття, на цей меч. Він подарований нам, щоб стати символом боротьби за вільну Україну, за віру православну. Сей меч, що привіз його митрополит Коритський, освячений в Єрусалимі, на гробі Господньому. То ж поклянімось, браття, на сім мечі: до останнього подиху боротись з ворогами за свободу землі батьківської, за нашу віру, за наше козацьке братство!».

«Клянемося!» — прокотилось по козацьких лавах і гулко відгукнулось з вершин гір.

Армія рушила в похід. Провівши поглядом останні лави побратимів, загорнув Богдан дорогоцінну реліквію в рушник і сховав його у потаємне місце неподалік від каплиці. А ще через кілька хвилин він вже скакав на своєму коні серед козацьких полків, ведучи їх на Берестечко. Та не судилося Богданові здобути перемогу в Берестецькій битві. Зрадив його ненадійний союзник — татарський хан і захопив підступно у полон, обезголовивши козацьке військо. У кривавій січі загинуло багато тисяч козаків, покривши себе безсмертною славою. Після невдалої битви, відступаючи, військо Хмельницького знову проходило біля Підлісець. Тут, біля каплички, поховані його померлі від ран побратими.

З тих часів і називають люди цю капличку Богдановою. Існує повір'я, що той, хто віднайде Богданів меч, отримає силу і владу гетьманську навіки.

ЗАКЛЯТІ СКАРБИ (Теребовлянська легенда)

У Теребовлянському замку, в підземних пивницях, є скриті безмірні скарби, замкнуті дванадцятьма залізними дверима. Ті двері відкриваються раз в рік, і тоді можна туди дістатися та набрати доволі золота. Але вхід до тих скарбів є вільний на короткий час, треба спішити повернутися назад з пивниць.

Всі двері в пивницях самі замикаються, і тоді людина цікава і необережна може залишитися в підземеллях на весь рік. Так було з дочкою одної жінки, котра на ту нічну прогулянку вибралася, а не зуміла вчасно із заклятих пивниць вийти. Для матері пройшов той час у смутку і муках сумління, а доньку захопив глибокий сон. Коли через рік розкрилися двері і вона здорова вийшла на світло денне, то дівчині здавалося, що пробула в підземеллях лише одну ніч.

Ніхто ще не виносив тих скарбів. Бо велич багатства і блиск, який від них б'є, так діє на людину, що замість набрати золота і якнайскоріше втекти, стоїть вона зачарована та нарешті з нічим втікає або, розгубившись, якщо не досить кмітлива, залишається на цілий рік в підземеллях.

Тепер вже про ті скарби ніхто не думає, бо, відомо, золото робить людину багатцем, але і своїм рабом. Легше випросити у пса кістку, ніж у багатого гріш.

ГАННУСИНА МОГИЛА (Шумська легенда)

У полі, поблизу Загаєць, збереглася могила. В селі її полюбовно називають Ганнусиною могилкою. Навколо простягнувся лан, з усіх сторін оборана вона тракторами. Тут виспіває свою нескінченну пісню жайвір, хвилюються від вітру хліба, а в могилі спить вічним сном вродлива Ганнуся.

Про цю могилу існує дві легенди. Перша з них така.

Діялося це за часів Богдана Хмельницького. Проїшли часи татаро-монголів, але Україна продовжувала гнути спину під ярмом польської шляхти. Козаки мужньо відстоювали волю народу, та шляхта не бажала розстатися з цими врожайними землями.

Молода Ганнуся була найвродливішою дівчиною в усій окрузі. Парубки хмелем вилися навколо неї, але її волелюбне і горде серце було переповнене болем за свою землю, за свій народ. Чим допомогти йому? Як полегшити його долю? І Ганнуся вирішила...

Незабаром у козацькому полку з'явився новий козак. Зовсім юний, який більше скидався на дівчину, аніж на козака. Невисока струнка постава з дівочим гнучким станом, великі карі очі під тонкими бровами, біле обличчя і на ньому, немов стиглі вишні, гарні губи. А волосся було чорне і кучеряве. Єдине, чого бракувало молодому козакові, так це вусів. Їх не було, як не було жодного нятяку на них.

Відважним був козак. У бою не знав він страху, впевнено тримався він у сідлі. Бойові побратими тільки дивувалися, де бралася сила в цьому тендітному тілі. Його очі палали вогнем і в числі перших він кидався на ворога. Козаки любили нового побратима, хоча на перших порах підсміювались над його дівочою поставою і вродою. Але то було до першого бою. Після нього уже ніхто не смів кепкувати, побачивши, як сміливо і відчайдушно бився козак. Немало жорстоких битв згодом об'єднувало їх. Немало козаків поклато свої буйні голови у цих

битвах. Немало козацьких могил було висипано в степах. А молодий козак продовжував захоплювати своєю хоробрістю.

Цей бій був одним з найжорстокіших. Козак вихором пронісся на своєму коні і опинився в самій гущі ворогів. Він рубав шаблею ліворуч і праворуч, його очі палали ненавистю. Здавалося, він був засліплений нею і нікого не бачив перед собою. Та раптом його рука на хвилику застигла з піднятою шаблею... Рука ще продовжувала міцно стискати її, а тіло повільно сповзло з коня на политу кров'ю землю.

Коли бій затих, серед витоптаного квітучого жита козаки знайшли свого бойового побратима. Він лежав на спині, груди його були залиті кров'ю, а очі широко дивилися в блакить неба, де виспівував свою вічну пісню жайвір. Останню пісню для молодого козака. Козак помирав, його бліді губи заворушилися і ледь чутно промовили: «Передайте мамі, що її Ганнусі більше немає, я помираю...»

Вражені стояли козаки біля свого мертвого товариша. Вражені його смертю і його останніми словами. З великими почесними поховали вони свою Ганнусю, насипали високу могилу, могилу в степу поблизу Загаєць.

2. Визначення тематики легенд.

Робота у зошиті: учні разом з учителем заповнюють таблицю.

Тематика легенд і переказів	Приклади
Топонімічні (походження географічних назв)	«Легенда про Тернопіль», «Золота Липа»
Оборона рідного краю від ворогів	«Ганнусина могила»
Народні герої	«Легенда про Богданову каплицю».
Моральні якості людини	«Закляті скарби»

IV. Узагальнення та систематизація знань.

Метод «Мікрофон» (відповідає тільки той учень, у кого в руках «мікрофон»).

- Чи сподобалися вам легенди і перекази Тернопілля?
- Що народ передав у цих творах?
- Чи мають легенди та перекази залишатися у спадок прийдешнім поколінням? Чому?
- Чи можемо ми назвати ці твори повчальними? Чого вони нас навчають?

V. Підбиття підсумків уроку.

Оцінювання учнів, мотивація оцінок.

VI. Домашнє завдання.

Підготуватись до уроку-вікторини, повторивши весь вивчений матеріал.

A series of horizontal dotted lines for writing.

УРОК № 7

Тема. Урок-вікторина за змістом українських міфів, легенд та переказів.

Мета: перевірити якість засвоєних знань під час вивчення теми; розвивати навички усного зв'язного мовлення, логічного мислення, вміння орієнтуватись у складних ситуаціях, працювати у групах; виховувати шанобливе ставлення до історичного минулого нашого народу, заповітів наших предків.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизація знань.

Обладнання: картки із завданнями, табло балів.

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку та мотивація учіння.

1. Учні записують тему уроку в зошити.

2. Слово вчителя.

— Дорогі діти, от закінчилася наша мандрівка світом міфів, легенд та народних переказів. Ми дізналися, як давні люди спостерігали за навколишнім світом і намагалися відтворити його в художніх образах, як вони постійно замислювалися: звідки все це виникло, як і чому? Як уявляли Всесвіт, Природу як великий рід, частинкою якого були і вони.

Поринувши у світ міфологічних легенд, дізналися і про цікаві історичні події, і про месників, оспіваних народом. А ще захоплювалися лицарством та відвагою народних месників, зокрема запорозьких козаків.

Перевіряти, як ви засвоїли цю тему, а також готуватися до контрольної роботи ми будемо за допомогою різних конкурсів. Для цього нам треба розділитися на дві команди та обрати капітанів, які в кінці уроку повинні самі оцінити учасників своєї команди.

III. Відтворення й узагальнення понять і засвоєння відповідної системи знань.

Конкурс 1. «Розминка»: назвати по черзі вивчені народні твори.

Програє та команда, яка не зможе у свою чергу назвати твір (команда-переможниця отримує 5 балів, інша — 3).

Вивчені твори: «Берегиня», «Дажбог», «Неопалима купина», «Про зоряний Віз», «Чому пес живе коло людини?», «Як виникли Карпати?», «Чому в морі є перли і мушлі», «Білгородський кисіль», «Прийом у запорожці», «Ой Морозе-Морозенку».

Конкурс 2. «Асоціація» (завдання на швидкість).

Команди виконують завдання на картках: до слів треба підібрати слово, яке асоціюється з даним.

Кількість балів залежить від кількості правильних відповідей (максимально 9 балів за відповіді + 1 бал тій команді, яка першою виконає завдання).

- Сварог — (Берегиня).
- Куш, який спалахнув голубувато-зеленкуватим вогнем — (неопалима купина).
- Опікун орачів і сіячів — (Дажбог).
- Сім зірок великих і восьма маленька — (зоряний Віз).

Дата.....

Клас.....

Додатковий матеріал.....

до уроку.....

- Силун — (Карпо Дніпровський).
- Перли — (мушлі).
- Білгород — (мудрий старець, печеніги).
- Гопак — (танець).
- Збараський замок — (Байда Вишневецький, Морозенко).

Конкурс 3. «Упізнай персонажа»: відгадати героїв творів за цитатами.

Команди відповідають по черзі. За кожну правильну відповідь — 5 балів.

• «Як і всі, косив траву, орав і сів пшеницю та жито, ячмінь і овес, збирав хліб. Не тільки за себе працював, а й іншим допомагав, бо жалів слабеньких.

Полюбили його всі слуги і служниці. За честь, працьовитість, справедливість».

(Карпо Дніпровський, легенда «Як виникли Карпати?»).

• «З того часу люди вважають її богинею Краси, Великою Охоронницею. Вони вирізьблюють її образ на дверях, віконницях, вишивають її постать на рушниках та сорочках, щоб вона завжди захищала їх від усього злого».

(Берегиня).

• «Давно, дуже давно він жив собі самотній. На кінець надокучило йому все самому блукати в лісі й вирішив собі знайти друга-товариша, з котрим би жив. Але хотів, аби сей його товариш був найсильніший з усіх тварин».

(Пес, легенда «Чому пес живе коло людини?»)

• «Він довгі роки владарював над богами, над людьми і над Всім світом. Він був родоначальником русів-українців, першим їхнім князем і незмінним покровителем».

(Дажбог).

• «Вельми славний був лицар. І всюди він перший: і під Жовтими Водами, і під Корсунем, і Пилявцями, та ще й Камянцем-Подільським громив з чернею шляхту голопузу. А ще спільно із загонами Максима Кривоноса здобував Високий Замок у Львові».

(Морозенко).

• «І звелів тоді жінкам зробити бовтанку... і наказав викопати колодязь і вставити туди діжку, й налити в діжку тієї бовтанки. І звелів він викопати другий колодязь і вставити туди другу діжку, і звелів шукати меду. Вони ж, пішовши, взяли луб'янець меду, що був схований у князівській медуші. І загадав він його рідко розбавити водою і вилити в діжку другого колодязя».

(Старець, переказ «Білгородський кисіль»).

Конкурс 4. «Ти — мені, я — тобі»: сформулювати запитання для команди-суперниці.

За кожне вдале запитання й відповідь на нього — по 5 балів.

Конкурс 5. «Потренуй пам'ять»: прослухавши визначення, назвати терміни з теорії літератури.

Команди відповідають по черзі. За кожну правильну відповідь — 5 балів.

• Фольклорний твір-оповідь з елементами фантастичного, надзвичайного, що сприймається як достовірний факт. *(Легенда.)*

• Більш або менш вірогідна розповідь про минуле, яку передають в усній формі. *(Переказ).*

• Словесне відтворення різних подій, людей, явищ, предметів, уявлених письменником. *(Образне слово).*

• Графіка, скульптура, музика, хореографія, театр і кіно, художня література — це *(види мистецтва).*

• Вигадана розповідь, яка передає уявлення наших предків про всесвіт, природу, богів, демонів тощо. *(Міф).*

• Творчість не окремих осіб, а багатьох людей, народу. (*Усна народна творчість, фольклор*).

Конкурс 6. Конкурс капітанів: висловити судження, закінчивши речення: «Вивчення міфів, легенд, переказів дає мені...».

Тривалість відповіді — не довше 1 хв. (максимальна кількість балів — 20).

IV. Підбиття підсумків уроку.

Визначення переможця, оцінювання учнів капітанами.

V. Повідомлення домашнього завдання.

Підготуватися до контрольної роботи, повторивши вивчений матеріал.

A series of horizontal dotted lines for writing.

УРОК № 8

Тема. Контрольна робота № 1 (тестові завдання). Вступ. Світ фантазії, мудрості. Міфи і легенди українців. Народні перекази.

Мета: узагальнити знання учнів за вивченою темою, виявити рівень знань, умінь та навичок з метою корекції; розвинути пам'ять, образне та логічне мислення, вміння висловлювати власні судження, аргументувати їх; виховувати повагу до історичного минулого свого народу.

Тип уроку: урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок.

Обладнання: бланки з тестовими завданнями.

ХІД УРОКУ

I. Організація початку уроку.

1. Привітання, перевірка стану готовності учнів до уроку.
2. Чергові учні роздають контрольні зошити та бланки з тестовими завданнями.

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку та мотивація учіння.

1. Учні записують вид роботи в контрольні зошити.
2. Учитель розподіляє учнів на варіанти, пояснює, за яким принципом побудовані тести, якою кількістю балів вони оцінюються і як потрібно їх виконувати, наголошує на важливості результатів.

III. Виконання контрольної роботи.

I варіант

Завдання для початкового і середнього рівнів навченості (6 балів).

Виберіть один правильний варіант відповіді з кількох запропонованих.

1. Яких практичних навичок навчили людей Сварог і Березина?
А як ставити хату, як піч мурувати, як жорна тесати;
Б як ставити хату, як піч мурувати, як пасти худобу;
В як ставити хату, як піч мурувати, як зерно продавати;
Г як ставити хату, як піч мурувати, як дітей навчати.
2. Дажбог — це бог
А землеробства;
Б мисливства;
В сонця;
Г неба.
3. Пес живе коло людини, тому що людина
А про нього дбає;
Б сильніша лева;
В не відпускає його від себе;
Г потребує його допомоги.
4. «Білгородський кисіль» — це
А міф;
Б легенда;
В переказ;
Г казка.
5. Силун — це персонаж твору
А «Як виникли Карпати?»;
Б «Чому в морі є перли і мушлі»;

Дата.....

Клас.....

Додатковий матеріал.....

до уроку.....

В «Білгородський кисіль»;
Г «Прийом у запорожці».

6. «Вельми славний був лицар. І всюди він перший: і під Жовтими Водами, і під Корсунем, і Пилявцями, та ще й Камянцем-Подільським громив з чернею шляхту голопузу» — це уривок із твору

А «Прийом у запорожці».

Б «Дажбог»;

В «Білгородський кисіль»;

Г «Ой Морозе-Морозенку».

Завдання для достатнього рівня навченості (3 бали)

1. До кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, виберіть один правильний варіант, позначений буквою.

Установіть відповідність між персонажем та назвою твору (2 бали).

1 Сварог

А «Дажбог»

2 Силун

Б «Берегиня»

3 Князь Володимир

В «Білгородський кисіль»

4 Гетьман Хмельницький

Г «Як виникли Карпати?»

Г «Ой Морозе-Морозенку»

2. Дайте відповідь на запитання (1 бал):

Які фантастичні елементи притаманні у творі «Чому пес живе коло людини?»

(Тварини розмовляють, мислять).

Завдання для високого рівня навченості (3 бали)

Напишіть твір-мініатюру на тему: «Чому ми повинні знати міфи?»

II варіант

Завдання для початкового і середнього рівнів навченості (6 балів)

Виберіть один правильний варіант відповіді з кількох запропонованих.

1. «Чому в морі є перли і мушлі» — це

А міф;

Б легенда;

В переказ;

Г казка.

2. «Кажуть, що Силун ще й тепер не стих під землею, пробує вирватись, але вже не викидає гори, бо постарів і сили такої не має. Та вже не вирватись йому на поверхню ніколи» — це уривок із твору

А «Як виникли Карпати?»;

Б «Чому в морі є перли і мушлі»;

В «Білгородський кисіль»;

Г «Прийом у запорожці».

3. Яка трагедія сталася на землі («Про зоряний Віз»)?

А потоп;

Б землетрус;

В пожежа;

Г посуха.

4. Берегиня — це символ

А багатого врожаю;

Б щедрого добробуту;

В домашнього затишку;

Г берегів річок.

5. Чому печеніги саме такий час вибрали для нападу («Білгородський кисіль»)?

- А бо князь Володимир із військом пішов з міста;
- Б бо цей час підказали їм зірки;
- В бо у цей час відчували себе найсильнішими;
- Г бо відбулося затемнення сонця.

6. Про облогу якого міста йдеться в переказі «Ой Морозе-Морозенку»?

- А Києва;
- Б Збаража;
- В Корсуня;
- Г Полтави.

Завдання для достатнього рівня навченості (3 бали)

1. До кожного з чотирьох рядків інформації, позначених цифрами, виберіть один правильний варіант, позначений буквою.

Установіть відповідність між подією та назвою твору, у якому вона описана (2 бали).

- 1 Дочка, щоб не вмерла її мати, пішла шукати воду.
- 2 Хлопець Карпо попросив у пана платню за службу.
- 3 Цар не хотів віддавати дочку за бідного.
- 4 Жителі міста збирали віче, щоб здатися печенігам.

- А «Чому в морі є перли і мушлі»
- Б «Про зоряний Віз»
- В «Білгородський кисіль»
- Г «Чому пес живе коло людини?»
- Г «Як виникли Карпати?»

Дайте відповідь на запитання (1 бал):

Що символізує рослина неопалимого зела? (Ствердження незначеності української землі та її народу).

Завдання для високого рівня навченості (3 бали)

Напишіть твір-мініатюру на тему: «Чого навчають нас народні перекази?»

III. Підбиття підсумків уроку.

Чергові учні збирають контрольні зошити та бланки з тестовими завданнями.

IV. Повідомлення домашнього завдання.

- 1. Повторити вивчені терміни з теорії літератури.
- 2. Пригадати прочитані народні казки.

A series of horizontal dotted lines for writing.